

פרשת ויקהל

מטרות ותרומות

כיצד אנו מגיבים כאשר פונים אלינו בבקשה לתת תרומה? ככל הנראה אחת השאלות הראשונות שנשאל היא לאיזו מטרה מיועדת תרומתנו? בין השאר נרצה גם לוודא שכספנו אכן מוקדש בפועל למטרות שלשמן נתבקשנו לתרום. ואכן, נושאים אלה עולים כבר בפרשיות האחרונות של ספר שמות העוסקות בבניין המשכן ובתרומות שנאספו למטרה זו. כך למשל פרשת פקודי נפתחת בפסוק: "אלה פקודי המשכן המשכן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן" (לח, כא). בהמשך הפרשה נותן משה דין וחשבון מפורט על מה שנעשה בכל הכסף שתרמו בני ישראל. חז"ל למדו מכאן על חובת הזהירות הרבה הנדרשת בכל הקשור לכספי ציבור, וגם על הצורך בדיווח ובשקיפות מלאה באשר לסכומים שניגבו ולשימוש בהם. מדרש אגדה נוקט באותה גישה:

כיון שנגמרה מלאכת המשכן אמר להם משה בואו ונעשה חשבון ביחד, מיד נתקבצו כל ישראל אצלו, אמר להם "אלה פקודי המשכן", וחישב מה שהוציא בכל דבר ודבר, ושכח מה שהוציא בעשיית הוויים, והיה תמה והכל תמהים עמו, עד שהשכינה עמדה על הוויים, כשהרים משה עיניו נזכר מה שהוציא בוויים, שנאמר "ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה וויים לעמודים".¹

שלוש תרומות

המעמד שתואר לעיל במדרש בעצם מסכם את ההליך שהתחיל בפרשות הקודמות, תרומה, תצווה וכי תישא, שבהן ישנו הציווי על התרומה לבניין המקדש ועבודתו:

וידבר ה' אל משה לאמר. כי תשא את ראש בני ישראל אלפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם. זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשירים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה'. כל העבר על הפקדים מגן עשירים שנה ומעלה יתן תרומה ה'. העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט מן מחצית השקל לתת את תרומה ה' לכפר על נפשתיכם. ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על עבדת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשתיכם" (ל, יא-טז).

¹ מדרש אגדה, שמות לח, כא, ג. כך גם מופיע ב"מדרש לקח טוב": אומר מדרש לקח טוב: "ואף על פי שמשה רבנו נאמן היה לכל ישראל, עשה חשבון ליציאת המשכן, שנאמר אלה פקודי המשכן".

מדוע נזכרת כאן התרומה שלוש פעמים? האם מדובר בתרומה אחת שמפורטת שלוש פעמים או בתרומות שונות? מבאר רש"י:

אמרו רבותינו שלוש תרומות אמורות כאן, אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש ב[פרשת] אלה פקודי. ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קורבנות ציבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד.²

לפי רש"י מדובר על שלוש תרומות שונות, ופירושו מתבסס על האמור בגמרא במסכת מגילה: "כדתני רב יוסף: שלש תרומות הן, של מזבח למזבח ושל אדנים לאדנים, ושל בדק הבית לבדק הבית".³ תרומת מחצית השקל היא חובה על כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה, ערכה הוא מחצית השקל, ואי אפשר לתת יותר או פחות מסכום זה. תרומה זו שמשה לשתי מטרות בזמנים שונים.

בפעם הראשונה שהיא ניתנה (תרומה ראשונה), יוחדה תרומת מחצית השקל לבניית אדני המשכן, שהם היסודות שבתוכם הוצבו עמודי המשכן. מכאן ואילך (תרומה שנייה) שימשו כספי מחצית השקל שנאספו מידי שנה בשנה לקניית כל קרבנות הציבור שהוקרבו באותה שנה. זאת למדו חכמנו מהכתוב: "וְלִקְחָתָּ אֶת כֶּסֶף הַכִּפָּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן לִפְנֵי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם" (שמות ל, טז).⁴ התרומה השלישית הייתה תרומה לבדק הבית, כלומר תרומה לבניית המשכן ולאחזקתו. בשונה משתי התרומות שהוזכרו בראשונה (לאדני המשכן ולקורבנות עצמם) הרי תרומה זו אכן הייתה נדבה גמורה ששיעורה איננו קצוב. על תרומה זו נצטוו אבותינו פעמיים: בראש פרשת תרומה, ובפרשתנו פרשת ויקהל:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עֵדֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר. קָחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַה' כָּל נָדִיב לְבוֹ יְבִיאֶה אֶת תְּרוּמַת ה' זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת. וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים. וְעֵרַת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֵרַת תְּחָשִׁים וְעִצֵּי שִׁטִּים. וְשֶׁמֶן לְמָאוֹר וּבִשְׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלְקִטְרֵת הַסַּמִּים. וְאֲבָנֵי שֹׁהַם וְאֲבָנֵי מְלֵאִים לְאַפֹּד וְלַחֹשֶׁן (לה, ד-ט).

לקחת תרומה

הפסוק אומר: "קחו מאתכם תרומה לה", וכך גם בראשית פרשת תרומה:

דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמַתִּי (כה, ב).

² בתחילת פרשת תרומה ד"ה "תקחו את תרומתי" יש לציין שהמונח "בקע לגולגולת" שמביא רש"י והמונח "מחצית השקל" שהובא בפסוקים הם מונחים זהים. שניהם מציינים את משקל המתכת ולא המטבע, שנצטוו ישראל להביא למשכן. שכן בתקופה הנידונה עדיין לא השתמשו בני ישראל במטבעות אלא בחתיכות של מתכות שמשקלן קבע את ערכן. להרחבה ראה ברוך קנאל, מחניים, גיליון ס"ז, תשכ"ב, מחצית השקל.

³ בבלי מגילה כט, ע"ב.

⁴ להרחבה ראו את פירושו של עמוס חכם בחומש דעת מקרא לשמות ל, יג-טז.

איך אפשר לקחת תרומה? שהרי בלשונו תרומה תורמים או נותנים, אבל לא לוקחים. אבן עזרא מסביר כי המילה ויקחו, כאשר היא מופיעה עם ל' אחריה, משמעותה היא נתינה - "קחו מאתכם לה". הוא מביא הוכחה לצדקת פירושו מדברי אליהו הנביא הפונה אל אישה אחת ואומר לה: "קחי נא לי מעט מים בפלי ואשתה" (מלכים א יז, י), וזאת כשברור שהאישה נתבקשה לתת מים בכלי.

ואולם בדברי הנצי"ב אנו מוצאים שהמילה "קחו" באה לבטא פעולה שלא נעשית מרצון חופשי: "ויקחו לי - בעל כרחם ישבו שמאין וגבאין ליקח מכל אחד כפי הראוי". יש להבהיר שלמרות גישה עקרונית זו של הנצי"ב, הרי בפועל לא נעשתה גביה בניגוד לרצון התורמים כי בני ישראל נתנו מרצונם המלא והחופשי את כל מה שהיה נדרש לבניית המשכן וכליו. כמויות החומרים שניתנו תוך זמן קצר מאוד היו כה רבות עד כי התורה מעידה בפרשת ויקהל: "וַיֵּצְאוּ מִשָּׁהוּ וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלֶאכֶה⁵ לְתַרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּפְּלֵא הָעָם מִהֵבִיא" (לו, ו). הביטוי: "ויכלא" מראה את הרצון העז של העם לתרום את חומרי הגלם, לעשות ולבנות, עד שהיה צורך לכלוא כביכול את הרצון העז הזה.

נחשת, זהב ותנופה

כאשר הכתוב בפרשתנו מציין את כמויות המתכות שנאספו הוא מדווח כך:

כָּל הַזָּהָב הָעָשׂוּי לְמֶלֶאכֶה בְּכָל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וְהָיָה זֶהָב הַתְּנוּפָה תְּשַׁע וְעֶשְׂרִים כֶּכֶר וְשִׁבְעַת מֵאוֹת וְשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ... וְנַחֲשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כֶּכֶר וְאַלְפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל (לח, כד-כט).

הביטוי "תנופה", שמשמעותו הרמת תרומה והקדשה, נאמר לגבי הזהב והנחשת, ובכך הוא מעיד כי זו הייתה נדבת לב שאיננה חובה. על כן שונה אופן הדיווח על הכסף. בתרומת הכסף לא נאמרה המילה תנופה כי התורה כותבת כאן על מחצית השקל כסף שזו כאמור **תרומת חובה**, ששיעורה המדויק הוא מחצית השקל:

וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כֶּכֶר וְאַלְף וְשִׁבְעַת מֵאוֹת וְחִמְשָׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. בְּקוֹעַ לְגִלְגָּלֶת מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכָל הָעֵבֶר עַל הַפְּקָדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְף וְשְׁלֹשָׁת אֶלְפִים וְחִמְשׁ מֵאוֹת וְחִמְשִׁים (לח, כה-כו).

אולם עדיין נותר קושי, שהרי מצאנו בראש פרשת תרומה שכסף ניתן גם כנדבת לב בשעור שאינו קבוע: "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת" (כה, ג), וכן בפרשת ויקהל: "קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' זהב וכסף ונחשת" (לה, ה). מדוע כסף זה לא נזכר בדיווח שבפרשת ויקהל כתנופה? אומר הרב מרדכי סבתו: "על כורחנו אנו אומרים שהיו גם כלים נוספים משניים, שנעשו מכסף, כגון קערות

⁵ המילה מלאכה משמשת כאן בשני אופנים הן כביטוי לחומרי הגלם, והן כביטוי לפעולות המתבצעות לבניית המשכן כמו טווית יריעות העיזים. ראה פירוש רמב"ן על הפסוק.

הכסף ומזרקי הכסף שהביאו הנשיאים בחנוכת המזבח (במדבר ז, פד), אלא שלא נזכרו כאן בכתוב כיוון שלא היו הכרחיים לעבודת המשכן.⁶ בהמשך מאמרו מציע הרב סבתו גם אפשרות אחרת לפיה מלכתחילה בפרשת תרומה שנאמרה לפני חטא העגל, הייתה הכוונה שכל מלאכת המשכן תעשה בחומרים שינתנו כתרומות נדבה, אבל לאחר חטא העגל חל שינוי, וחלק ממלאכת המשכן שבוצע עם מתכת הכסף, בוצע ממגבית של מתכות מחצית השקל שהיא חובה.

גישה אחרת לבעיה זו מצאנו בפירוש אבן עזרא.⁷ הוא מציין שלבניית המשכן השתמשו בשישה עשר חומרי גלם שונים, שמפורטים בתחילת פרשת תרומה, ומתוכם רק הכסף ניתן במגבית חובה. אולם התורה בסגנון כתיבתה הולכת אחרי הרוב המוחלט של החומרים וקוראת לכולם תרומה.

אולם מדוע ראתה התורה לנכון לצוות דווקא על מגבית למתכת הכסף בעוד שכל יתר החומרים ניתנו בנדבת לב? השערתני היא שהחובה להביא את הכסף ניתנה והוחלה כבר מהשנה הראשונה כיוון שהציווי על מחצית השקל נקבע כציווי לדורות, כאשר בשנה ראשונה הכסף שימש לצרכי בית המשכן ובכל יתר השנים הוא שימש לקניית הקורבנות.

אחרי מנין כל התרומות ומגבית מחצית השקל ותיאור כל מה שנעשה מהם, מתברר כי המשכן היה הרבה פחות מפואר מושקע ועשיר בהשוואה למקדש שלמה. עם זאת ידוע ומפורש כי השראת השכינה הגדולה ביותר הייתה דווקא במשכן, משום שבו נתגלה כבוד ה' לעיני כל העם ובו דיבר ה' עם נביאו משה. בבית המקדש הראשון השראת השכינה הייתה פחותה, ובבית המקדש השני (שבו כבר לא היה ארון הברית) השראת השכינה פחותה עוד יותר. נמצאנו למדים כי הקב"ה אינו רואה את השראת השכינה בישראל כתלויה בדברים חומריים כמו עושר, פאר, גודל המבנה וכדומה. הקב"ה מבקש את יראת השם ואת מעשיהם הטובים של יראיו, ולפי מידת היראה והמעשים הטובים כך גודל השראת השכינה של הקב"ה במשכנו עלי אדמות.⁸

⁶ מרדכי סבתו "כסף פקודי העדה", פורסם בדף פרשת השבוע של אוניברסיטת בר אילן ללא ציון תאריך פרסום.

⁷ לשמות כה, ג.

⁸ ראו פירוש הספורנו על שמות לח, כד.